

Katolisen ajan koulutus Suomessa

Suurin osa keskiajan suomalaisista sai koulutuksen ammattiinsa työn kautta. Kouluopetus ja sitä kautta opitut luku- ja erityisesti kirjoitustaito olivat vain harvojen etuoikeus. Opintielle pääsivät lähinnä vain aateliston, papiston sekä kaupunkien porvariston jäsenet ja jälkeläiset. Mutta koulutus ei ollut poissuljettu vaihtoehto talonpoikienkaan lasten kohdalla, mistä Mikael Agricola on erinomainen esimerkki.

Keskiajalla koulutusta saattoi saada joko kirkon tai kaupunkien kouluissa. Suurin osa koululaisista tähtäsi kirkolliselle uralle, mutta koulussa opitut taidot olivat hyödyllisiä myös porvaristolle. Keskiaikaisista opinahjoista Suomessa tiedetään hyvin vähän. Koulutus oli pääosin suunnattu pojille. Tyttöille tarkoitetuista kouluista ei ole olemassa tietoja. Monet naisten keskiajalla kirjoittamat asiakirjat kuitenkin todistavat siitä, että luku- ja kirjoitustaito ei rajoittunut ainoastaan miehiin. Ainakin Naantalin birgittalaisluostarin monet nunnat, kuten enonsa Turun tuomiorovasti Paulus Scheelin kanssa kirjeenvaihtoa käynyt nunna Kristina Magnusdotter, ja jotkut yläluokkaan ja porvaristoon kuuluneet naiset olivat varmuudella saaneet jonkinlaista opetusta.

Kirkon organisoimissa kouluissa annetun opetuksen tähtäimenä oli kouluttaa sopivia nuorukaisia papin uralle. Opetus oli alkeellisimmillaan seurakuntapappien avustajille tarkoitettua perusopetusta, jonka kuluessa pojat oppivat jumalanpalveluselämän peruskuvioiden ja niissä välttämättömän laulutaidon lisäksi lukemaan ja kirjoittamaan sekä latinan kielen alkeet. Tällaisista kouluista ei ole jäljellä juurikaan historiallisia tietoja, koska niiden toiminta ei perustunut virallisiin sääntöihin tai velvollisuuksiin, vaan ilmeisestikin kirkkoherrojen haluun antaa koulutusta seurakuntansa lahjakkaille pojille. Eräs 1470-luvulta peräisin oleva historiallinen lähde mainitsee seurakuntapapin opissa olleen pojan. Vatikaanin arkistossa säilytettävä asiakirja kertoo, miten Lambertus Lamberti -niminen pappi oli uhannut kurittaa hänen luonaan opissa ollutta poikaa. Kurituksen pelossa poika oli karannut talviyönä pappilasta ja paleltunut kuoliaaksi. Lambertusta syytettiin pojan kuoleman aiheuttamisesta, ja hän joutui anomaan paavilta anteeksiantoa, ennen kuin saattoi jatkaa virassaan toimimista. Toisen hyvän esimerkin paikallisista seurakuntakouluista tarjoaa Pernaja, jossa Mikael Agricolan tiedetään saaneen ensimmäiset tiedonjyvänsä paikallisen kirkkoherra Bertilin opissa.

Riittävät perustaidot kotipuolessaan oppineet lahjakkaat nuorukaiset saattoivat jatkaa opintietään Turun tuomiokapitulini ylläpitämässä katedraalikoulussa. Kirkollisen lainsäädäntö velvoitti kaikki hiippakunnat palkkaamaan tuomiokirkon yhteyteen koulumestarin, joka johti katedraalikoulun toimintaa. Turussa on noudatettu näitä määräyksiä varmuudella ainakin 1350-luvusta lähtien, sillä vuodelta 1355 on säilynyt edesmenneen Turun koulumestari Henrik Tempilin testamentti. On kuitenkin täysin mahdollista ja jopa todennäköistä, että kaupungissa on annettu korkeampaa koulutusta jo tätä ennen, sillä vuodelta 1326 peräisin olevan lähteen mukaan tuolloin on lahjoitettu varoja kaupungin köyhille koululaisille.

Katedraalikouluissa annettu opetus noudatti kirkollisen lain määräysten mukaista opintosuunnitelmaa. Koululaisille opetettiin triviumiin (grammatiikka, retoriikka ja dialektiikka) ja quadriviumiin (aritmetiikka, geometria, musiikki ja tähtitiede) sisältyneitä aineita. Triviumiin kuulunut grammatiikan opiskelu tarkoitti käytännössä latinan kielen ja kieliopin sekä pyhien

kirjoitusten opiskelua. Retoriikan eli puhetaidon opetus tarkoitti puolestaan saarnaamisen opettelua ja dialektiikka taas tarkoitti käytännössä sitä, että opiskelijat harjoittelivat kykyä väitellä erilaisista uskonopillisista kysymyksistä. Quadriviumiin kuuluneet aineet sisälsivät puolestaan sellaisia taitoja, joita papit tarvitsivat käytännön toimissaan. Matematiikan (aritmetiikka ja geometria) ja tähtitieteen opetuksella varmistettiin, että papit kykenivät selviytymään niistä laskutoimituksista, joita tarvittiin liturgisen kalenterin ymmärtämiseen sekä pääsiäisen ja muiden kirkollisten juhlapäivien ajankohtien laskemiseen. Musiikki oli tärkeä oppiaine, koska keskiaikaiset messut laulettiin ja pappien piti suoriutua tästä tehtävästä. Katedraalikoulujen viralliseen opintosuunnitelmaan ei kuulunut teologiaa tai filosofiaa, mutta koululaiset lienevät tutustuneen myös näihin aineisiin opintojensa aikana, erityisesti retoriikan ja dialektiikan opetuksen kautta. Kirkon kouluissa opetuskieli oli virallisesti latina, mutta koulunkäynnissä on varmasti käytetty myös paikallisia kieliä, mikä Turun tapauksessa tarkoittaa ainakin ruotsia ja keskialasaksaa, ehkä jopa suomea.

Tuomiokapitulin koulussa tarjotun korkeamman opetuksen lisäksi keskiaikaisen Suomen alueelta tunnetaan myös muita oppilaitoksia. Lähteissä mainitut Raumalla ja Viipurissa toimineet koulut on yleensä liitetty kaupungeissa sijainneiden mendikanttiveljien (fransiskaanit ja dominikaanit) konventtien toimintaan. Viimeisimmät tutkimustulokset osoittavat kuitenkin, että kyse ei ole ollut fransiskaanien tai dominikaanien ylläpitämistä korkeampaa opetusta tarjonneista kouluista, vaan kaupunkiseurakuntien ylläpitämistä alkeiskouluista.

Rauman koulusta ei juuri tiedetä mitään, mutta sen perustaminen on ajoitettu 1400-luvun puoliväliin eli hieman sen jälkeen kun Rauma vuonna 1442 sai kaupunkioikeudet. Koulu on toiminut läpi myöhäiskeskiajan ja jatkoi toimintaansa reformaation jälkeenkin. Kuuluisin Rauman koulun oppilaista lienee myöhemmin Turun piispaksi kohonnut Martinus Skytte, joka aloitti opintaipaleensa Raumalla 1460-luvulla. Viipurin koulunkaan perustamisajankohtaa ei tunneta, mutta sen perustaminen on Rauman koulun tavoin liitetty 1400-luvun alkuun eli ajanjaksoon, jolloin Viipuri sai kaupunkioikeudet. Viipurin koulun tunnettuja kasvatteja olivat muun muassa Mikael Agricola ja Viipurin ensimmäinen piispa Paulus Juusten. On mahdollista, että vastaavia kouluja on ollut myös maamme muissa keskiaikaisissa kaupungeissa, mutta niistä ei ole säilynyt lähdetietoja. Tiedetään kuitenkin, että Porvoon kaupungissa on toiminut koulu ainakin vuonna 1545. Myös muille kuin pappisuralle aikoneiden nuorukaisten kouluttamiseen tarkoitetuissa kaupunkikouluissa opetettiin pääasiassa perustaitoja eli luku- ja kirjoitustaitojen lisäksi laskutaitoa, jota erityisesti porvarit tarvitsivat ammatissaan.

Kaupunkikoulujen lisäksi ainakin Turun dominikaanisessa pyhän Olavin konventissa sekä Viipurin dominikaanikonventissa oli kouluja. Mendikanttien konventeissa annettu opetus oli ensisijaisesti tarkoitettu järjestön jäsenille, ja se tähtäsi järjestöön liittyneiden nuorukaisten, noviisien, kouluttamiseen niin papiston perustaidoissa kuin teologiassa. Koska sekä dominikaanit että fransiskaanit tunnetaan saarnatoiminnastaan, on myös tähän puoleen kiinnitetty huomiota noviiseja koulutettaessa. Etevimpiä nuorukaisia saatettiin myöhemmin lähettää ulkomaille opintielle.

Turun katedraalikoulun parhaimmistolle tarjottiin myös mahdollisuutta jatkaa opintojaan ulkomaisissa yliopistoissa. Koska kaikilla ei ollut omasta takaa varoja ulkomailta opiskeluun, tuomiokapituli oli kehittänyt opintotukijärjestelmän, joka takasi riittävät tulot opiskeluajaksi. Ensimmäiset suomalaiset ovat opiskelleet ulkomaisissa yliopistoissa jo 1200-luvulla, mutta yliopisto-opinnot yleistyivät vasta 1300-luvun kuluessa. Myöhäiskeskiajalta tunnetaan jo runsaasti

ulkomaisissa yliopistoissa opiskelleita suomalaisia. Suomalaisia korkeakouluopiskelijoita tutkinut Jussi Nuorteva on laskenut yli 160 suomalaisen hankkineen itselleen keskiajan kuluessa korkeakoulututkinnon. Heidän lisäksi Euroopan yliopistoissa on opiskellut suuri joukko tutkintoon yltämättömiä henkilöitä.

Suomalaisopiskelijoiden suosiossa oli alusta asti Pariisin maineikas yliopisto, mutta 1300-luvun lopulta lähtien monet suomalaisopiskelijat suuntasivat Prahaan. 1400-luvulla perustetut pohjoissaksalaiset yliopistot, kuten Leipzig, Rostock, Erfurt ja Greifswald, tulivat myöhäiskeskiajalla tutuiksi suurelle joukolle suomalaisia nuorukaisia. Vuoden 1477 jälkeen suomalaisia suuntasi myös vastaperustettuun Upsalan yliopistoon Ruotsiin. Opintojen päättymisen jälkeen suuri osa yliopisto-opiskelijoista palasi takaisin Suomeen ja toimi kirkon palveluksessa. Osa päätyi korkeimpiin kirkollisiin virkoihin kuten Turun piispaksi. Toinen vaihtoehto oli ura maallisen hallinnon palveluksessa.

* * *

Suomen reformaattorina ja kirjakielen isänä tunnettu Mikael Agricola on malliesimerkki siitä, millainen oli keskiaikainen koulutie. 1500-luvun alkuvuosina syntynyt Mikael sai alkeisopetusta oman kotiseurakuntansa, Pernajan, kirkkoherra Bertililtä 1510-luvulla. Luku- ja kirjoitustaidon opittuaan teini-ikäinen Mikael lähetettiin lisäoppiin Viipuriin noin vuonna 1520. Saman vuosikymmenen lopulla lahjakkaaksi osoittautunut nuorukainen lähti Turkuun, jossa hän syvensi taitojaan latinassa ja muissa kirkonmiehiltä vaadituissa aineissa samalla kun hän toimi piispa Martinus Skytten kanslerina. Vuoden 1530 tienoissa Mikael Agricola vihittiin papiksi, ja vuonna 1536 noin 30-vuotias Agricola lähti Wittenbergin yliopistoon saamaan korkeampaa koulutusta. Wittenbergissä Agricola opiskeli muun muassa Martin Lutherin ja Philip Melanchtonin johdolla teologiaa, mikä avasi hänelle lopulta tien Turun piispanistuimelle. Samanlaista koulutietä ovat kulkeneet muutkin keskiaikaiset Turun piispat ja monet kaniikit.

Kirjallisuutta:

Jussi Hanska ja Anu Lahtinen, ”Keskiajalta 1500-luvun lopulle”, teoksessa: *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*, toim. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki: SKS, 2010, s. 17-111.

Jussi Hanska ja Kirsi Salonen, *Kirkko, kuri ja koulutus. Hengellisen säädyn moraalihistoriaa myöhäiskeskiajalla*. Helsinki: SKS, 2004.

Keskiaho, Jesse, ”Rauman koulu ja muut kirkolliset koulut Turun hiippakunnassa”, teoksessa: *Risti ja lounatuuli. Rauman seurakunnan historia keskiajalta vuoteen 1640*, toim. Anu Lahtinen ja Miia Ijäs. Helsinki: SKS, 2015, s. 124-132.

Nuorteva, Jussi, *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640*. Helsinki: SKS ja SKHS, 1997.

Kirsi Salonen